

De invoering van IFRS 9 bij Europese banken; Een vervolgstudie

Job Huttenhuis, Ralph ter Hoeven

Received 4 October 2018

Accepted 2 November 2017

Published 10 December 2018

Samenvatting

Banken dienen volgens IAS 8 in hun jaarrekening inzicht te geven in de impact van IFRS 9. Deze standaard dient vanaf 1 januari 2018 toegepast te worden en is derhalve al van toepassing op het moment dat de jaarrekening over 2017 is gepubliceerd. Op basis van een analyse van jaarrekeningen van 49 Europese banken komen we tot de conclusie dat de jaarrekening nog niet bij alle banken inzicht geeft in de kwantitatieve effecten van IFRS 9. Mogelijk wordt dit gedeeltelijk veroorzaakt door de complexiteit van de implementatie van de standaard voor banken. Geen enkele bank heeft namelijk toegelicht volledig gereed te zijn met de implementatie. Tevens past geen enkele bank in onze populatie haar vergelijkende cijfers aan. In alle jaarrekeningen is wel een toelichting op IFRS 9 aanwezig. Ten opzichte van 2016 hebben de banken, in lijn met hetgeen verwacht mag worden, meer concrete informatie verstrekt over de impact van IFRS 9, met name ten aanzien van de kredietvoorzieningen en impact op het bankkapitaal. De verwachte impact van IFRS 9 op de kredietvoorzieningen is ten opzichte van de jaarrekening over 2016 afgenomen als gevolg van de gunstiger economische ontwikkelingen. De (negatieve) impact van IFRS 9 op de kredietvoorzieningen en bankkapitaal van banken uit Spanje, Italië en Ierland is gemiddeld groter dan bij banken uit andere Europese landen. Op basis van beschikbare informatie van 31 banken uit onze populatie, daalt door IFRS 9 de kernkapitaalratio met 75 basispunten voor de banken uit deze zogenaamde PIIGS-landen tegenover een daling van 14 basispunten bij banken in andere landen. Daarbij dient te worden opgemerkt dat de verschillen tussen individuele banken in onze populatie aanzienlijk zijn. Daarentegen lijkt de impact van wijzigingen in classificatie en waardering op het balanstotaal beperkt. Echter weinig banken (29%) hebben dit ook daadwerkelijk kwantitatief toegelicht. Inzake de keuze voor hedge accounting zijn banken het meest concreet, waarbij overwegend de vereisten van IAS 39 toegepast blijven worden. Bij negen banken (18%) heeft de accountant een *key audit matter* inzake IFRS 9 opgenomen. Accountants hebben de toelichting op IFRS 9 in de jaarrekening 2017 daarmee overwegend *niet* als *key audit matter* aangemerkt.

Relevantie voor de praktijk

Dit artikel geeft inzicht in de kwaliteit van de IFRS 9-toelichtingen in de jaarrekening over het laatste boekjaar voor invoering van deze standaard. Het laat zien welke invloed IFRS 9 heeft op voor de gebruiker van de jaarrekening belangrijke (accounting- en bankkapitaal-)grootheden in de jaarrekeningen van de onderzoekspopulatie. Het artikel toont aan dat er grote verschillen zijn in de kwaliteit van de door de banken gegeven toelichting. Het artikel is voorzien van analyses en best practices die op detailniveau inzicht geven in de effecten van IFRS 9.

1. Inleiding

De International Accounting Standards Board (IASB) publiceerde op 24 juli 2014 IFRS 9 Financial Instruments als opvolger van IAS 39 als de standaard over financiële instrumenten. IFRS 9 is op 22 november 2016 ongewijzigd goedgekeurd door de Europese Commissie en daarmee in de Europese Unie van toepassing voor boekjaren beginnend op of na 1 januari 2018. Met de jaarrekeningen over het boekjaar 2017 wordt derhalve de IAS 39-periode¹ definitief afgesloten. Deze jaarrekeningen zijn echter

in het bijzonder relevant vanwege de door IAS 8 vereiste toelichting op de invloed van IFRS 9 op het vermogen en het resultaat in de eerste periode waarin IFRS 9 zal worden toegepast (in casu het boekjaar 2018).

De European Securities and Markets Authority (ESMA) heeft door middel van persberichten en rapporten al herhaaldelijk gewezen op het belang van kwalitatief goede toelichtingen met betrekking tot de invoering van IFRS 9 (Huttenhuis and Ter Hoeven, 2017).² Voorafgaand aan dit onderzoek hebben we derhalve redelijk positieve verwachtingen over de kwaliteit van de toelichtingen om-

dat de jaarrekening over het boekjaar 2017 is uitgebracht in het jaar waarin IFRS 9 voor het eerst moet worden toegepast. Het is in dit kader ook van belang te melden dat IFRS geen puntschatting vereist van bijvoorbeeld de gevolgen op het vermogen maar ‘*known or reasonably estimable information*’ (IAS 8.30). Men mag toch veronderstellen dat in het voorjaar van 2018, ruim drieënhalf jaar na publicatie van IFRS 9, deze informatie bekend of redelijkerwijs in te schatten zou moeten zijn.

Dit onderzoek dient beschouwd te worden als een vervolg op ons in het vorige themanummer (Het jaar 2016 verslagen) gepubliceerde onderzoek naar de gevolgen van IFRS 9 op Europese banken (Huttenhuis and Ter Hoeven, 2017). Wij concludeerden destijds, op basis van een analyse van jaarrekeningen over het boekjaar 2016 van 50 Europese banken, dat slechts in beperkte mate kwantitatieve informatie over de impact van IFRS 9 op de classificatie van financiële activa, de hoogte van voorzieningen alsmede het bankkapitaal werd gegeven. In dit onderzoek richten we ons op dezelfde populatie van 50 banken ten einde na te gaan of een jaar later een beter inzicht in de gevolgen van de overgang naar IFRS 9 kan worden verkregen. De door ons gebruikte populatie van 50 banken is onderdeel van de *EBA transparency exercise*³ en is de facto een door de European Banking Authority (EBA) geselecteerde groep banken op basis van hun relevantie voor het nationale en Europese financiële systeem. De populatie bevat in 2017 49 banken omdat Banco Popular Espanol SA inmiddels is overgenomen door Banco Santander SA. In dit artikel vergelijken we, waar mogelijk en relevant, de uitkomsten met ons vorige onderzoek. Ook zullen we onze resultaten vergelijken met soortgelijke studies die naar de gevolgen van IFRS 9 zijn uitgevoerd.

Deze bijdrage is verdeeld in verscheidene deelparagrafen. In de eerste deelparagraaf gaan we in op de toelichting over de projectstatus van IFRS 9 in de jaarrekening van de banken. Vervolgens behandelen we de effecten van IFRS 9. Hierbij volgen we de indeling van de standaard. Zo onderzoeken we toelichtingen omtrent classificatie en waardering (paragraaf 2.2), het Expected Credit Loss (ECL)-model en haar impact (paragraaf 2.3), de keuze inzake hedge accounting (paragraaf 2.4) en de overgangsbepalingen inclusief aanpassing van de vergelijkende cijfers (paragraaf 2.5). Verder gaan we in op toelichtingen over de impact van IFRS 9 op bankkapitaalkengetallen (paragraaf 2.6) en analyseren we tevens of in de uitgebreide controleverklaring van de accountant IFRS 9 als een *key audit matter* is opgenomen. We sluiten af met een conclusie en nabeschuiving.

2. Empirisch onderzoek

2.1 Toelichting over de projectstatus van IFRS 9

De invoering van IFRS 9 is voor de banken in onze populatie een tijdrovend en complex proces gebleken. Dat

blijkt vooral uit eerder uitgevoerde ‘impact assessments’ van de EBA (2016a, 2017) waarin onder meer de banken binnen onze populatie werden bevraagd op invoeringsas-

Figuur 1. Best practice. Voorbeeld status: Rabobank – jaarrekening, p. 171

Status of the project:

In 2015 Rabobank established a central programme across the finance & risk functions and in close cooperation with the business units to implement IFRS 9 within Rabobank. The global IFRS 9 programme is divided into three work streams ‘Classification and measurement, including hedge accounting (C&M)’, ‘Reporting’ and ‘Impairments’.

The programme had three phases for each work stream:

- 1) Assess & Define,
- 2) Design & Develop,
- 3) Implement.

In the Assess & Define phase the gaps that exist in current working methods, policies, processes and data & IT systems between the requirements of IFRS 9 and the requirements of IAS 39 (the preceding standard/regulation) has been assessed. As part of the Design & Develop phase, the IFRS 9 programme has designed the solutions to resolve these gaps across the several topical areas.

For ‘Classification and Measurement’ the implementation phase is almost completed. There might, however, be adjustments to the control framework based on the live operation in 2018. To implement the IFRS 9 micro hedge-accounting solution new procedures and IT solutions have come into force. For ‘Reporting’ the implementation is on track. Rabobank carried out two parallel runs which uncovered no issues in the reporting chain, except for the impairment calculations of the work stream ‘Impairments’. The implementation phase of ‘Impairments’ is a major challenge for the bank because of the major adjustments to be made in processes, models and IT environment. The implementation work is not yet fully completed. In particular, we are still in the process of:

1. validating IFRS 9 models;
2. using the final envisaged data flow architecture;
3. effectively implementing and testing controls to ensure the completeness and accuracy of data flows to the models and to ensure the accuracy of specific impairments;
4. improving documentation of input data (including assumptions) of the calculations in specific impairment files;
5. concluding on the macro-economic scenarios.

Tabel 1. Toelichting op de status van de implementatie van IFRS 9.

Toelichting op status implementatie	N	%
Geen toelichting	17	35%
Implementatie nog te voltooien	32	65%
Totaal	49	100%

pecten van IFRS 9. Vooral de invoering van expected credit loss (ECL)-modellen werd door de banken aangeduid als een zeer tijdrovend proces. Dit wordt onder andere veroorzaakt doordat voor diverse portefeuilles separate modellen dienen te worden ontwikkeld.⁴ Dat banken veel tijd nodig hebben om IFRS 9 te implementeren wordt andermaal bevestigd door de analyse van de jaarrekeningen over 2017. In Tabel 1 hebben we de resultaten weergegeven van de toelichtingen die banken ten aanzien van de projectstatus in hun jaarrekening hebben opgenomen.

32 banken (65%) geven aan dat de implementatie nog afgerond dient te worden. De overige 17 banken (35%) hebben in hun jaarrekening geen expliciete toelichting opgenomen inzake de status van de IFRS 9-implementatie. Geen enkele bank binnen de onderzochte populatie communiceert dat de volledige implementatie is afgerond. Deze verwachting had de EBA in het hiervoor aangehaalde impact assessment report van 13 juli 2017⁵ (EBA 2017) ook uitgesproken. Juist omdat het project nog niet is afgerond is informatie over de concrete status van het project relevant voor de lezer van de jaarrekening. De invoering van IFRS 9 behelst veel aspecten en informatie over welke delen van IFRS 9 al dan niet zijn afgerond is zonder meer te duiden als relevante informatie. In de jaarrekeningen over 2017 geven banken met name aan nog bezig te zijn met implementatie van het *control framework* en relevante beheersingsmaatregelen, (afronding van) validatie van ECL-modellen en overdracht van de projectorganisatie naar in continuïteit betrokken afdelingen. Als goed voorbeeld van de toelichting op de projectstatus wijzen we op de jaarrekening van Rabobank over 2017. In deze jaarrekening wordt inzicht gegeven in de status van de IFRS 9-implementatie. Figuur 1 bevat een illustratie ten aanzien van de *expected credit losses* (jaarrekening Rabobank, p. 171) en laat zien dat zowel validatie van de modellen als afronding van de macro-economische scenario's nog dienen plaats te vinden.⁶

In de volgende deelparagrafen gaan we nader in op aspecten van IFRS 9 en wel *classification and measurement*, *expected credit losses*, hedge accounting en overgangsbepalingen.

2.2 Classification and measurement

IFRS 9 kent drie categorieën van classificatie voor financiële activa met bijbehorende waarderingsgrondslag inclusief grondslag voor de verwerking van optredende waardewijzigingen. Deze categorieën betreffen 1) *amortised cost* (AC); 2) *fair value through other comprehensive income* (FVOCI); en 3) *fair value through profit or loss* (FVTPL). Een belangrijk verschil met IAS 39 is dat er een dubbele toets moet worden gehaald voordat sprake kan zijn van opname in de AC-categorie: een businessmodel- en kasstroomkenmerktoets. De businessmodeltoets wordt uitgevoerd om te beoordelen of de

bank de intentie heeft het financieel actief aan te houden tot het einde van de looptijd. In de kasstroomkenmerktoets wordt nagegaan of het financieel actief enkel rente- en aflossingskasstromen genereert. Waardering tegen (geamortiseerde) kostprijs staat dus alleen open voor die instrumenten die voor beide testen slagen. Dat betekent dat als aan één van beide toetsen niet wordt voldaan het instrument op reële waarde moet worden gewaardeerd.⁷

Deze toetsen⁸ kunnen er toe leiden dat financiële instrumenten op een andere wijze worden geclassificeerd en gewaardeerd dan onder IAS 39. Een aangepaste classificatie leidt tot een herziene waardering op het invoeringsmoment van IFRS 9, 1 januari 2018, één dag later dan de datum van de cijfers in de jaarrekening. De verschillen die hieruit ontstaan hebben namelijk invloed op het eigen vermogen van de bank per 1 januari 2018.⁹ We hebben onderzocht in welke mate van detail banken in hun jaarrekening 2017 een toelichting geven omtrent de classificatie en waarderingswijze onder IFRS 9 en de invloed daarvan op het eigen vermogen. Tabel 2 geeft een overzicht van de kwaliteit van de toelichting op dit gebied.

Een beperkt aantal van 14 banken (29%) geeft via de jaarrekening daadwerkelijk inzicht in de kwantitatieve impact van wijzigingen in classificatie en waardering als gevolg van IFRS 9. De impact is over het algemeen beperkt. Voor de 14 banken in onze populatie is de impact gemeten in procenten van het balanstotaal -0.1% (negatief) tot 0,1% (positief). De impact is met name het gevolg van de waardering op *fair value* in plaats van *amortised cost*¹⁰ of doordat banken (delen van) van hun voormalige *available-for-sale*-portefeuille nu op kostprijs hebben gewaardeerd. De toelichtingen van de 27 banken (55%) die in ons onderzoek beoordeeld zijn als globale toelichting, beschrijven op hoofdlijnen de wijzigingen van de classificatie en waarderingsgrondslagen op hun portefeuille. De kwantificering van de impact ontbreekt. Acht banken (16%) zijn naar onze mening onvoldoende concreet en vatten vooral de IFRS 9-grondslagen samen, zoals een kasstroomkenmerken- en businessmodeltest.

Als *best practice* hebben we de toelichting van DNB Group geselecteerd. Deze toelichting maakt voor iedere categorie van financiële activa een vergelijking tussen de classificatie onder IAS 39 en IFRS 9. Tevens is toegelicht of de FVTPL-classificatie voortkomt uit het businessmodel ('*held for trading*'), de keuze van de onderneming ('*designated*') of het niet behalen van de kasstroomkenmerkentest ('*FVTPL mandatory*'). Per subcategorie is vervolgens de bijbehorende waardering inzichtelijk gemaakt, waardoor de lezer van de jaarrekening de kwantitatieve impact van de gewijzigde classificatie kan volgen. De *best practice* is naar onze mening een goed voorbeeld hoe banken invulling kunnen geven aan de vereisten van IFRS 7.42I.¹¹ De jaarrekening van DNB Group bevat tevens additionele kwantitatieve toelichtingen inzake de effecten van IFRS 9 op de classificatie en waardering van financiële activa en passiva.

Tabel 2. Kwaliteit toelichting inzake classificatie en waardering.

Kwaliteit toelichting classification & measurement	2017		2016	
	N	%	N	%
Niet toegelicht of globaal beschreven	8	16%	35	70%
Globaal toegelicht (incl. bankspecifieke ontwikkelingen)	27	55%	10	20%
Gedetailleerd toegelicht	14	29%	5	10%
Totaal	49	100%	50	100%

Figuur 2. Best practice classification en measurement: DNB, jaarrekening, p. 238.**IMPLEMENTATION IMPACT**

The application of the accounting policies under IFRS 9 has resulted in the reclassifications set out in the tables below upon transition to the new standard.

In the table below, the original measurement categories in accordance with IAS 39 and the new measurement categories under IFRS 9 for the Group's financial assets are shown.

Financial assets as at 1 January 2018

			DNB Group	
	Original measurement category under IAS 39	New measurement category under IFRS 9	Original carrying amount IAS 39	New carrying amount IFRS 9
<i>Amounts in NOK million</i>				
Cash and deposits with central banks	FVTPL (held for trading)	Amortised cost	143 463	143 461
	FVTPL (designated)	Amortised cost	3 251	3 251
	Amortised cost	Amortised cost	4 881	4 881
Due from credit institutions	FVTPL (held for trading)	Amortised cost	199 288	199 277
	Amortised cost	Amortised cost	40 041	40 034
Loans to customers	FVTPL (held for trading)	Amortised cost	55 839	55 837
	FVTPL (designated)	Amortised cost	75 101	10 085
		FVTPL (designated)		64 989
	Amortised cost	Amortised cost	1 414 475	1 414 163
Commercial paper and bonds	FVTPL (held for trading)	FVTPL (held for trading)	169 059	166 835
		FVTPL (designated)		2 224
	FVTPL (designated)	FVTPL (mandatory)	169 653	162 489
		Amortised cost		7 156
	Held-to-maturity	FVTPL (held for trading)	83 894	9 581
		Amortised cost		74 276
Shareholdings	FVTPL (held for trading)	FVTPL (held for trading)	6 304	5 508
		FVTPL (mandatory)		795
	FVTPL (designated)	FVTPL (mandatory)	21 917	21 917
Financial assets, customers bearing the risk	FVTPL (designated)	FVTPL (mandatory)	75 206	75 206
Financial derivatives	FVTPL (held for trading)	FVTPL (held for trading)	106 018	106 018
	FVTPL (hedging derivatives)	FVTPL (mandatory)	26 331	26 331
Other assets	Amortised cost	Amortised cost	56 559	56 559
Total			2 651 279	2 650 875

2.3 Expected credit losses

IFRS 9 introduceert het ECL-model als vervanging van het *incurred loss*-model onder IAS 39. Deze wijziging heeft een grote impact op banken omdat de *impairment*-bepalingen op basis van ECL (onder meer¹²) toegepast moeten worden op de financiële activa die tegen geamortiseerde kostprijs in de boeken zijn opgenomen. Dit betreft het grootste deel van de balans van de meeste banken aangezien de leningportefeuille, zoals hypotheek, op basis van deze grondslag wordt gewaardeerd. Het ECL-concept beoogt rekening te houden met verwachte verliezen op het moment dat een financieel actief wordt opgenomen in de balans.¹³ Dit in tegenstelling tot IAS 39 waarbij een voorziening slechts gevormd wordt op het

moment dat er sprake is van een objectief aanwijsbare aanleiding van een verliesgebeurtenis (een *incurred loss*). In deze zin kent IAS 39 een tamelijk binair model: een financieel actief wordt niet afgewaardeerd tenzij er een verliesgebeurtenis (zoals een betalingsachterstand) heeft plaatsgevonden.

IFRS 9 kent een model gebaseerd op drie fasen (*stages*) die weergeven in hoeverre het kredietrisico op het financieel actief in de loop van de tijd is toegenomen. Banken dienen voor financiële activa waarop *geen* significante verslechtering van het kredietrisico is waargenomen vanaf het moment van eerste verwerking in de balans, een voorziening op te nemen voor de verwachte verliezen (ECL) in de komende 12 maanden¹⁴, de zogenaamde *stage 1*-activa. Op het moment dat een signifi-

cante toename van het kredietrisico heeft plaatsgevonden, wordt de voorziening voor ECL uitgebreid naar de gehele resterende looptijd van het financieel actief die dan als *stage 2* wordt gekenmerkt. Indien een aanwijsbare verliesgebeurtenis heeft plaatsgevonden (vergelijkbaar met een *incurred loss* onder IAS 39), classificeren banken de voorziening als *stage 3*. Ook in deze fase wordt de voorziening voor ECL gebaseerd op de gehele resterende looptijd van het financieel actief.

Met name de *stage 2*-voorzieningen leiden tot een eerdere verwerking van het kredietverlies (ten opzichte van IAS 39), omdat de voorzieningen voor financiële activa in *stage 3* in grote lijnen overeenkomen met de inschatting onder IAS 39.¹⁵ De *stage 1*-ECL heeft beperkte impact omdat banken onder IAS 39 *incurred but not reported* (IBNR)-voorzieningen hebben opgenomen. We verwijzen voor nadere toelichting naar Huttenhuis and Ter Hoeven (2017).

De (verwachte) toename van de voorzieningen als gevolg van IFRS 9 heeft een directe impact op het eigen vermogen en daarnaast een (indirecte) impact op het weerstandvermogen van banken (zie paragraaf 2.6). Zoals in de inleiding is aangegeven mogen we verwachten dat, op grond van IAS 8.30 en het feit dat het implementatiejaar al is aangevangen bij het publiceren van de jaarrekening 2017, het ECL-effect wordt toegelicht in de jaarrekening. In Tabel 3 staan de uitkomsten vermeld.

Het aantal banken dat geen kwantitatieve toelichting geeft is afgenomen van 94% tot 16%. Toch is het opval-

lend dat deze acht banken de invloed van IFRS 9 niet weten te kwantificeren. De tabel laat ook zien dat 84% (41 van de 49) van de banken een inschatting kunnen maken, waarvan 35 een puntschatting toelichten. Echter, slechts drie banken, waaronder ING, die we als best practice hebben geselecteerd, maken een aansluiting zichtbaar tussen IAS 39- en IFRS 9-kredietvoorzieningen.

Tabel 4 laat de uitkomsten zien van de toename van de kredietvoorziening als gevolg van de invoering van IFRS 9 en daarmee van het ECL-model ten opzichte van het *incurred loss model*.

In de tabel wordt onderscheid gemaakt tussen PIIGS- en non-PIIGS-landen. PIIGS is een tijdens de kredietcrisis geïntroduceerde afkorting van een aantal landen in de Europese Unie met een relatief hoge staatsschuld: Portugal, Ierland, Italië, Griekenland en Spanje.¹⁶ Omdat deze staatsschuld voor een groot deel wordt gefinancierd door de banken in deze landen, is tevens de stabiliteit van deze banken in het geding op het moment dat de overheden in betalingsproblemen komen. Ook blijken banken uit deze PIIGS-landen kwetsbaarder. Bijvoorbeeld in stresstesten zoals uitgevoerd door de EBA is de impact van de stress-scenario's op banken uit PIIGS-landen gemiddeld genomen groter dan de impact van diezelfde scenario's op banken uit andere landen (EBA 2016b).¹⁷ Omdat het ECL-model meer dan het *incurred loss model* met dit scenario rekening houdt, is het interessant na te gaan in hoeverre de impact van IFRS 9 verschilt tussen de banken uit deze twee groepen.

Tabel 3. Kwaliteit van de toelichting met betrekking tot *expected credit losses*.

Kwaliteit toelichting <i>expected credit losses</i>	2017		2016	
	N	%	N	%
Geen kwantitatieve informatie	8	16%	47	94%
Range schatting	6	12%	2	4%
Puntschatting	35	72%	1	2%
Totaal	49	100%	50	100%

Tabel 4. Toename *expected credit losses* tov *incurred loss* voorziening.

Toename kredietvoorzieningen	Non-PIIGS		PIIGS		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
0%-10% toename	13	41%	4	44%	17	42%
11%-20% toename	11	34%	1	12%	12	29%
20%+ toename	8	25%	4	44%	12	29%
Totaal	32	100%	9	100%	41	100%

De 41 banken in de bovenstaande tabel bestaan uit de banken, weergegeven in Tabel 3, die een bandbreedte of een puntschatting hebben gegeven in hun jaarrekening. De toename van de ECL-voorzieningen is bepaald ten opzichte van de huidige IAS 39-voorzieningen. Alle banken hebben een toename van hun kredietvoorzieningen gerapporteerd. Bij 17 banken (42%) blijft de toename beperkt tot maximaal 10%. Bij 12 van de 41 banken (29%) zien we een toename van meer dan 20%. Het kwantitatieve

effect op de verliesvoorziening valt dus mee. De gunstige economische ontwikkelingen van de laatste jaren spelen daarbij ongetwijfeld een rol. IFRS 9 vereist 'point in time'-schattingen die niet toestaan dat rekening wordt gehouden met economische cycli ('through the cycle'-schattingen) die in het prudentiële toezichtskader moeten worden toegepast. Ook veroorzaakt het gunstige economische klimaat dat op balansdatum de *stage 2*-activa beperkt(er) in omvang zullen zijn. Dat wil zeggen dat er geen signifi-

cante verslechtering van het kredietrisico op invoeringsdatum van IFRS 9 zal zijn opgetreden ten opzichte van de datum waarop de activa op de balans zijn opgenomen.¹⁸ Dit resulteert in een 12-maands ECL-voorziening (*stage 1*) en geen *lifetime* ECL-voorziening (*stage 2*).

Het valt verder op dat de 20%+ toename van de kredietvoorzieningen vaker bij banken uit de PIIGS-landen voorkomt. Dat is conform de verwachting hoewel een voorbehoud vanwege het beperkt aantal banken (N = 9) moet worden gemaakt.

Figuur 3. Best practice impairment: ING, jaarrekening, p. 116.

Impact

As a result of the new IFRS 9 impairment requirements, ING expects that the loan loss provisions (LLP) to increase by approximately EUR 0.6 billion (pre-tax). The split of the ECL to different stages of our portfolio is further detailed in the table below. The increase in the level of impairments due to the IFRS 9 transition is mainly the result of IFRS 9 Stage 2 loans for which lifetime expected credit losses need to be calculated.

Estimated IFRS 9 transition impact impairments as at 1 January 2018¹

In billions of euros	IAS 39 LLP	IFRS 9 impairment stages	Estimated IFRS 9 ECL increase	Estimated IFRS 9 ECL
Incurring but Not Reported (IBNR)	0.7	Stage 1- 12 month ECL	0.1	0.4
		Stage 2 - Lifetime ECL	0.5	0.9
Individual provisions (ISFA, INSFA)	3.9	Stage 3 - Lifetime ECL	0.0 ²	3.9
Total	4.6	Total	0.6	5.2

1 Includes provisions for contingent liabilities

2 The change for Stage 3 financial assets is rounded.

2.4 Hedge accounting

De IASB heeft in de doelstelling van hedge-accounting onder IFRS 9 verduidelijkt dat deze aan dient te sluiten bij het risicomanagementsysteem van ondernemingen (IFRS 9.6.1.1). Het staat gebruikers van IFRS echter vrij om geen gebruik te maken van de IFRS 9-hedge-accounting-bepalingen en derhalve die van IAS 39 te continueren.¹⁹ In dat geval kan dus geen gebruik worden gemaakt van de in IFRS 9 doorgevoerde verbeteringen. De standaard laat wel de optie open om IFRS 9 voor hedge accounting toe te passen en de vereisten onder IAS 39 slechts te continueren voor *fair value hedges*.²⁰ Dit type hedge accounting wordt veelal gebruikt om het renterisico af te dekken op leningportefeuilles van banken (*macro fair value hedges*). Tevens bestaat binnen de Europese Unie een specifieke in IAS 39 aangebrachte verlichting²¹ die de toepassing van deze vorm van hedge accounting meer eenvoudig en dus aantrekkelijker maakt voor banken. De combinatie van het blijven toepassen van deze vorm van hedge accounting onder IAS 39 en het tegelijkertijd in-

Als best practice hebben we de toelichting in de jaarrekening van ING Group geselecteerd. ING maakt zoals eerder is vermeld een kwantitatieve vergelijking met IAS 39. Ze laat daarbij per *stage* de voorziening zien en vergelijkt deze met de categorieën zoals deze onder IAS 39 bestonden. Daarmee is duidelijk dat *stage 3* gelijk is aan de *incurred loss*-voorzieningen voor leningen in achterstand. De toename van de kredietvoorziening valt voor het overgrote deel in *stage 2* en ook dat is conform de verwachting.

corporeren van de andere IFRS 9-hedge-accountingbepalingen lijkt derhalve op voorhand de meest aantrekkelijke optie voor banken. In ons onderzoek hebben we onderzocht of en welke keuze banken hebben gemaakt in het toepassen van hedge accounting. Tabel 5 laat zien of de keuze wordt toegelicht.

Nagenoeg alle banken (96%) hebben een toelichting inzake hedge accounting opgenomen en lichten hierin hun gemaakte keuzes toe. Ten opzichte van 2016 is daarmee meer concrete informatie verstrekt. Dit kan ook verwacht worden van de banken. We vinden het met name opvallend dat er twee banken zijn die geen toelichting inzake hun keuze voor hedge accounting hebben opgenomen. Van de 47 banken die een informatieve toelichting inzake hedge accounting hebben opgenomen, geven 43 aan de bepalingen van IAS 39 inzake *macro fair value hedge accounting* te blijven volgen. Deze banken maken niet in alle gevallen duidelijk hoe wordt omgegaan met (eventuele) overige hedge-accountingstrategieën. Niet uit alle jaarrekeningen valt eenduidig op te maken of banken voor de andere hedge-accountingopties IAS 39 continu-

Tabel 5. Aanwezigheid toelichting inzake hedge accounting.

Toelichting inzake hedge accounting aanwezig	2017		2016	
	N	%	N	%
Toelichting niet aanwezig	2	4%	9	18%
Toelichting aanwezig	47	96%	41	82%
Totaal	49	100%	50	100%

eren of dat gebruik wordt gemaakt van de vereisten van IFRS 9. Van de overige banken die geen gebruik maken van de optie IAS 39 op dit vlak te continueren is er één bank (2%) die geen hedge accounting toepast. De overige drie banken (6%) gaan de vereisten van IFRS 9 voor hedge accounting volledig toepassen. Dit betreft onder meer VW Financial Services AG die mogelijk deze accountingkeuze maakt in lijn met het beleid van de moedermaatschappij Volkswagen.

Als best practice op het gebied van hedge accounting is de toelichting van Bank Nederlandse Gemeenten

(BNG) geselecteerd. Zoals uit Figuur 4 kan worden vastgesteld maakt BNG in haar toelichting expliciet onderscheid tussen de gemaakte keuzes voor hedge accounting met betrekking tot continuering van de vereisten voor IAS 39 voor portefeuilles (macro) en overgang naar de vereisten van IFRS 9 op individueel (micro) niveau. De keuze voor IAS 39 op portefeuilleniveau impliceert dat BNG hier enkel *macro fair value hedge accounting* toepast. Voorts is concrete kwantitatieve informatie verstrekt over de impact van IFRS 9 op de in hedge accounting betrokken instrumenten.

Figuur 4. Best practice toelichting inzake hedge accounting. Bank Nederlandse Gemeenten, jaarrekening, p. 19.

(B) HEDGE ACCOUNTING

The amendments to the hedge accounting regulations are expected to have a limited impact on the Bank's results. There are no implications for portfolio hedge accounting (or macro hedge accounting), as IAS 39 remains applicable. The application of micro hedge accounting of financial instruments in euros also remains unchanged, which means that the income statement is likewise unaffected. Nevertheless, due to a freefall of a hedge accounting correction under IAS 39, that would have been amortised over time, the impact of IFRS 9 on balance sheet item Value adjustments on loans in portfolio hedge accounting as at 1 January 2018 is EUR 127 million negative. This is also the main cause of the EUR 79 million decline (after taxes) of the revaluation reserve.

However, the application of micro hedge accounting of financial instruments in foreign currency will change under IFRS 9. Under IFRS 9, cross-currency basis risk is not treated as hedged risk, but as 'cost of hedging'. For BNG Bank, this means that value movements arising from the cross-currency basis spread can no longer be included under the cash flow hedge reserve. Instead, this 'cost of hedging' will be included under a separate item in the unrealised portion of the equity. Unlike the cash flow hedge reserve, this item will be part of Tier 1 capital. For BNG Bank, the complexity mainly relates to the valuation methodology applied to separate value movements due to the cross-currency basis spread. This change in hedge accounting has the following impact (after taxes) on the bank's equity as at 1 January 2018:

- The cash flow hedge reserve decreases from EUR 193 million positive (IAS 39) to EUR 19 million positive (IFRS 9); and
- The new 'cost of hedging' line item under IFRS 9 amounts to EUR 22 million positive.

2.5 Overgangsbepalingen

IFRS 9 kent gedetailleerde overgangsbepalingen die zijn uitgesplitst naar de verschillende onderdelen van deze standaard. Met andere woorden, er zijn specifieke overgangsbepalingen voor *classification and measurement*, *impairment*, *hedge accounting* en toelichtingen (IFRS 7). De grootste keuze die de overgangsbepalingen aan ondernemingen overliet, betrof de periode van toepassing en de aanpassing van de vergelijkende cijfers. Wat betreft de

periode van toepassing geldt dat vervroegde toepassing mogelijk was. In de Europese Unie werd IFRS 9 op 22 november 2016 goedgekeurd voor toepassing; derhalve zouden jaarrekeningen over de boekjaren 2016 en 2017 op basis van IFRS 9 mogen worden opgesteld maar het zal gezien de complexiteit van invoering geen verbazing wekken dat geen enkele bank in onze populatie hier gebruik van heeft gemaakt.

Wat betreft de aanpassing van de vergelijkende cijfers biedt IFRS 9 een soepel overgangsregime voor de be-

langrijkste onderdelen *classification and measurement* en *impairment*. Vergelijkende cijfers hoeven niet te worden aangepast. Mocht een onderneming dit toch willen, dan mag dat alleen maar als dat mogelijk is zonder gebruik te maken van *hindsight*. Deze soepele voorwaarden zijn goed te begrijpen omdat met de aanpassing van de vergelijkende cijfers de openingsbalans van het boekjaar 2017 ook al op basis van IFRS 9 zou moeten worden opgesteld. Een vergelijking is immers niet mogelijk als de classificatie van activa (en daarmee de toepassing van ECL) niet al gelijk aan het begin van de periode wordt gemaakt. In

het vergelijkende jaar moet immers ook begonnen worden met een (ECL)-kredietvoorziening en dient ook de 'staging' gevolgd te worden. Dit lijkt op een vervroegde toepassing maar dan pas uitgevoerd in de aanpassing van de vergelijkende cijfers in de jaarrekening over het boekjaar 2018. Het ligt in de lijn der verwachting dat de mogelijkheid tot aanpassing van de vergelijkende cijfers niet of nauwelijks gekozen zal worden. Uit Tabel 6 blijkt dit ook, 47 banken (96%) geven aan de vergelijkende cijfers niet aan te passen. Twee banken (4%) hebben dit niet expliciet in hun jaarrekening vermeld.

Tabel 6. Toelichting aanpassing vergelijkende cijfers.

Vergelijkende cijfers	N	%
Niet aangepast	47	96%
Niet toegelicht	2	4%
Totaal	49	100%

2.6 Bankkapitaal

Evenals in ons vorige onderzoek (Huttenhuis and Ter Hoeven 2017) het geval was, wijden we ook in deze bijdrage een deelparagraaf aan bankkapitaal. Banken dienen onder de prudentiële regelgeving²² te voldoen aan minimumvereisten inzake hun *Common Equity Tier 1*-ratio (hierna CET1-ratio of 'kernkapitaalratio') en *Total Capital*-ratio (TC-ratio). Deze minimumvereisten zijn wettelijk bepaald. In aanvulling daarop wordt een specifiek kapitaalsvereiste voor een bank door de toezichthouder, zoals de Europese Centrale Bank of De Nederlandsche Bank, bepaald.²³ Op het moment dat een bank niet aan haar kapitaalsvereisten kan voldoen, is de bank naar het oordeel van de toezichthouder onvoldoende gekapitaliseerd met alle gevolgen van dien, zoals de (on)mogelijkheid om dividenden uit te keren aan de aandeelhouders. De dreiging van onvoldoende bankkapitaal vergroot ook de mogelijkheid van een nieuwe aandelenemissie en daarmee potentiële verwateringseffecten. De ontwikkeling van het bankkapitaal is derhalve relevante informatie voor gebruikers van financiële informatie van banken.

De solvabiliteit van een bank wordt bepaald door het prudentiële vermogen te delen door de zogenaamde risico-gewogen activa (RWA). Voor zowel het vermogen als de RWA zijn de in de jaarrekening opgenomen waarden (op basis van IFRS) het uitgangspunt. Op het (IFRS-) vermogen worden vervolgens een aantal correcties toegepast, zoals een aftrekpost indien kredietvoorzieningen onder IFRS lager zijn dan de prudentiële *expected credit losses*, om te komen tot het *common equity tier 1*-kapitaal. Omdat het een prudentiële maatstaf betreft, zijn de correcties over het algemeen conservatief (verlagend) van aard. De RWA wordt bepaald door de boekwaarde van een actief te vermenigvuldigen met een wegingspercentage. Een meer risicovol geacht actief krijgt een hoger wegingspercentage dan een minder risicovol actief. Een Nederlandse staatsobligatie heeft bijvoorbeeld

een wegingspercentage van 0% en een krediet aan een MKB-ondernemer 75%. Deze wegingspercentages zijn gedefinieerd in de regelgeving onder de standaardbenadering (*standardised approach*; SA). Het is van belang voor de beoordeling van de relatie tussen IFRS 9 en de prudentiële regelgeving om te beseffen dat de banken in onze populatie voor prudentiële doeleinden hun kapitaalsvereisten veelal bepalen door middel van door de toezichthouder(s) goedgekeurde interne modellen (*internal ratings based*; IRB) die overeenkomsten vertonen met het ECL-model.²⁴ De uitgangspunten van deze prudentiële modellen wijken op onderdelen echter af van de voorschriften vanuit IFRS. Zo worden voorzieningen onder IFRS op balansmoment met bijbehorende economische toestand bepaald (*point in time*) terwijl de prudentiële regelgeving een benadering voorschrijft waarbij de ECL berekend dient te worden over het geheel van de economische cyclus (*through the cycle*) en er (meer) uitgegaan moet worden van *worst-case-scenario's*.²⁵ IFRS 9 lijkt daarmee een meer procyclisch karakter te hebben in vergelijking met de prudentiële regelgeving. Op dit moment zijn banken die interne modellen toepassen in hun kapitaalsberekening²⁶ verplicht het verschil tussen de prudentiële *expected loss* en de voorzieningen onder IAS 39 in aftrek te brengen op hun eigen vermogen dat in aanmerking komt als prudentieel kapitaal. Deze aftrek staat bekend onder de naam *shortfall*. De veelal kleinere banken die de kapitaalsvereisten niet door interne modellen vaststellen maar door een *standardised approach*²⁷, hebben niet te maken met deze *shortfall*. Door de invoering van IFRS 9 verwachten deze banken derhalve een grotere negatieve impact op het bankkapitaal (ECB 2017).

Tabel 7 bevat de uitkomsten van de kwaliteit van toelichting over de gevolgen van de invoering van IFRS 9 op het bankkapitaal.

Uit Tabel 7 blijkt dat het merendeel een toelichting op de gevolgen voor het bankkapitaal door middel van een puntschatting geeft. Toch is het opmerkelijk dat 37% (18

banken) van de populatie geen of slechts een kwalitatieve toelichting geeft op de gevolgen voor het bankkapitaal. Er zijn 31 banken die via een puntschatting een toelichting hebben gegeven op de impact van IFRS 9 op de CET1-ratio²⁸. Deze impact wordt zowel veroorzaakt door hogere ECL-voorzieningen als wijzigingen in classificatie en waardering. Zie Tabel 8 voor de uitkomsten die we wederom hebben uitgesplitst naar banken uit non-PIIGS- en PIIGS-landen.

Bij de interpretatie van deze tabel wijzen we allereerst op het verschil tussen banken die de standaardmethode of een (gedeeltelijke) IRB-methode hebben gehanteerd. Maar ook andere elementen of afspraken met toezichthouders, bijvoorbeeld prudentiële filters en een gefaseerde toepassing (zie hierna), zorgen ervoor dat de impact

van IFRS 9 op de kapitaalratio's van de bank niet eenduidig valt te af te leiden. Bij de uitleg van de best practice komen we hier nader op terug.

De negatieve impact op de kernkapitaalratio bedraagt gemiddeld 30 basispunten (0,3 procentpunt) en bij het merendeel van de banken (55%) is de impact niet meer dan 25 basispunten. Dit is lager dan de verwachting van de EBA (2017) op basis van gegevens per 31 december 2016. Zoals eerder aangegeven zullen de gunstige economische ontwikkelingen in 2017 dit vermoedelijk verklaren. Er bestaan echter grote verschillen tussen landen en banken. De gemiddelde impact voor een bank uit Spanje, Portugal of Ierland is 75 basispunten. Vergeleken met een gemiddelde impact van 14 basispunten voor banken in andere landen. De banken waarbij IFRS 9 de grootste

Tabel 7. Kwaliteit toelichting inzake het bankkapitaal.

Kwaliteit toelichting bankkapitaal	2017		2016	
	N	%	N	%
Geen of kwalitatieve toelichting	18	37%	41	82%
Toelichting range	0	0%	6	12%
Toelichting puntschatting	31	63%	3	6%
Totaal	49	100%	50	100%

Tabel 8. Impact IFRS 9 op *Common equity tier 1*-ratio.

Impact CET1-ratio	Non-PIIGS		PIIGS		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Positief	2	9%	0	0%	2	6%
Nihil	1	4%	0	0%	1	4%
1 - 25 basispunten	15	65%	2	25%	17	55%
26 - 50 basispunten	5	22%	0	0%	5	16%
50+ basispunten	0	0%	6	75%	6	19%
Totaal	23	100%	8	100%	31	100%

impact heeft op het kapitaal, vinden we in Italië. Zowel Intesa Sanpaolo SpA als Banco BPM rapporteren een daling van 100 basispunten (1 procentpunt) of meer op hun kernkapitaalratio.²⁹

Bij twee banken (9%) zien we een positieve impact en derhalve leidt de invoering van IFRS 9 tot een stijging van het bankkapitaal. De betrokken banken zijn niet expliciet in de hieraan ten grondslag liggende oorzaken. We vermoeden dat dit verband zou kunnen houden met wijzigingen in de waarderingsgrondslag (bijvoorbeeld van kostprijswaardering naar hogere fair value) die de CET1-ratio positief kunnen beïnvloeden. Bij wijziging van de waarderingsgrondslag treedt een ‘teller-noemer’-effect op. Het beschikbare bankkapitaal, de teller van de kernkapitaalratio, neemt door de herwaardering toe. De noemer, neemt met een kleinere of identieke omvang toe.³⁰ Het resultaat is een hogere ratio. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat door toepassing van het IRB-model de impact van IFRS 9 op de kredietvoorzieningen wordt gedempt. Dit effect treedt op wanneer de toename van kredietvoorzieningen door toepassing van

het ECL-model onder IFRS 9 wordt gecompenseerd door een kleinere *shortfall* (of overschot) ten opzichte van de prudentieel berekende expected credit losses. Ook hier kan sprake zijn van een samenloop met gunstigere economische omstandigheden en vooruitzichten.

Bij de uitsplitsing PIIGS- en non-PIIGS-landen valt op dat zes banken in de PIIGS-regio een negatieve impact hebben van meer dan 50 basispunten. Dit correspondeert met de grotere vertegenwoordiging van banken uit PIIGS-landen in de deelpopulatie (12 banken) waarbij de kredietvoorziening met meer dan 20% stijgt. Zoals eerder in deze paragraaf aangegeven, is de verwachting dat banken die een standaardbenadering (SA) volgen een grotere impact van IFRS 9 verwachten. De hier benoemde zes banken passen allen interne modellen toe. Deze factor heeft derhalve op het eerste gezicht niet gezorgd voor de relatief grote impact van IFRS 9 op het bankkapitaal bij deze banken.

Als we de impact van IFRS 9 op het bankkapitaal vergelijken met de impact op de ECL-voorziening (Tabel 4) constateren we dat voor banken uit de PIIGS-landen de impact van de invoering IFRS 9 op het bankkapitaal gro-

ter is. Een groter percentage van banken uit PIIGS landen (75%) rapporteert namelijk een impact in de hoogste categorie. Omdat de bepaling van de impact van IFRS 9 op het bankkapitaal een zeer complex samenspel van factoren is kunnen we hiervoor niet een eenduidige verklaring geven. Het zou kunnen dat banken uit PIIGS-landen een relatief beperkter verschil hadden tussen hun IAS 39-kredietvoorzieningen en *regulatory expected credit losses*. Banken uit andere landen hadden daarmee een (relatief) grotere *shortfall* als aftrekpost in hun bankkapitaal opgenomen.

Het IFRS 9-effect op het bankkapitaal kan volgens de prudentiële voorschriften ineens worden verwerkt of gedempt worden verwerkt in de bepaling van de kernkapitaalratio.³¹ Bij deze laatste variant wordt het eenmalig nadelig transitie-effect gefaseerd over vijf jaren, tot uiterlijk 31 december 2022, ten laste gebracht van het bankkapitaal. We hebben onderzocht of banken ook deze overgang in het prudentieel domein toelichten. Zie Tabel 9.

Uit de tabel blijkt dat de transitiebepaling vooral wordt toegepast door banken uit de PIIGS-landen. Tot slot merken we op dat zeven banken (23%) die inzicht geven in

de impact van IFRS 9 op hun kernkapitaal niet in de toelichting op de jaarrekening aangeven of ze gebruik maken van de overgangsbepaling.

Als best practice hebben we de Poolse bank *Powszechna Kasa Oszczednosci Bank Polski Spolka Akcyjna* geselecteerd. Het is een toelichting waarbij de impact op het bankkapitaal per oorzaak wordt toegelicht. Het illustreert ook hoe lastig het is om het IFRS 9-effect te isoleren van andere oorzaken. Ook wordt de transitiewijze (gefaseerd) toegelicht inclusief de gevolgen voor het bankkapitaal als de faseringen niet zouden zijn toegepast. De *impairment adjustments* ten gevolge van toepassing van IFRS 9 worden daarbij specifiek vermeld. Tot slot maakt het duidelijk dat de fasering een grote invloed kan hebben op het bankkapitaal. Zonder fasering zou de totale solvabiliteitsratio (TC-ratio) met 36 basispunten zijn gedaald. Door de fasering is het effect beperkt tot 8 basispunten. We merken op dat deze bank in Tabel 8 is opgenomen in de categorie 25-50bps. We hebben namelijk de totale impact van IFRS 9 op het bankkapitaal vergeleken.

Tabel 9. Toelichting gebruik overgangsbepaling impact IFRS 9 op bankkapitaal.

Overgangsbepaling	Non-PIIGS		PIIGS		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Niet toegelicht	6	26%	1	13%	7	23%
Impact infasieren	4	17%	6	75%	10	32%
Impact ineens	13	57%	1	13%	14	45%
Totaal	23	100%	8	100%	31	100%

Figuur 5. Best practice transitiebepalingen: PKO, jaarrekening, p. 29

As a result of adjusting the calculations of regulatory capital requirements that take into account the transitional solutions aimed at easing the impact of the IFRS 9 implementation as at 1 January 2018, the Bank's ownfunds calculated for capital adequacy purposes increased by approx. PLN 17 million; at the same time, due to impairment adjustments resulting from the implementation of IFRS 9, equity decreased by approx. PLN 32 million, and due to adjustments relating to changes in measurement methods it decreased by approx. PLN 21 million. At the same time, the Bank's equity increased by approx. PLN 71 million due to the fact that the transitional period provided for in the CRR for removing a specific percentage of unrealized gains on securities measured at fair value from equity ended (as at 31.12.2017, 20% of such gains was removed).

Had the transitional solutions not been applied, the Bank's ownfunds would be PLN 593 million lower. This decrease would comprise a decrease of PLN 642 resulting from impairment adjustments, a decrease of PLN 21 million resulting from changes in measurement methods, and a simultaneous increase of PLN 71 million resulting from the end of the transitional period provided for in the CRR.

As a result, the total capital ratio of PKO Bank Polski SA will decrease by 8 base points. If the transitional solutions relating to IFRS 9 were not applied and the total impact of the implementation of IFRS 9 was recognized, the total capital ratio would decrease by 36 base points.

2.7 IFRS 9 als *key audit matter*

Volgens International Standard of Auditing (ISA) 701 dienen kernpunten van de controle (*key audit matters*) in de controleverklaring van de accountant te worden opgenomen (IAASB 2018). Deze ISA geldt voor boekjaren eindigend op of na 15 december 2016 en is dus van toepassing op het door ons onderzochte boekjaar. Account-

tants van banken zijn verplicht hun controle uit te voeren in overeenstemming met de ISA's.³² We hebben ook in alle 49 jaarrekeningen van de banken in onze populatie van 49 deze *key audit matters* aangetroffen.

Het communiceren van kernpunten van de controle verschaft aanvullende informatie aan beoogde gebruikers van de financiële overzichten om hen te helpen bij het begrijpen van die aangelegenheden die, naar de professi-

onele oordeelsvorming van de accountant, bij de controle van de financiële overzichten van de huidige verslagperiode het meest significant waren. Het communiceren van kernpunten van de controle kan volgens ISA 701 tevens een hulpmiddel zijn voor de gebruikers bij het begrijpen van de entiteit en de gebieden van significante oordeelsvorming van het management in de jaarrekening. Op het moment dat een bank meer (complexe) producten heeft verwachten we eerder een *key audit matter*. Dit kan bijvoorbeeld door het aanbieden van veel verschillende financiële diensten waardoor ook naar aard uiteenlopende financiële instrumenten in de balans zijn opgenomen. Deze vragen meer professionele oordeelsvorming, waaronder meerdere ECL-modellen, en dus aandacht om de impact van IFRS 9 te bepalen. Over het algemeen bieden grotere banken vaker verschillende diensten aan. In ons onderzoek hebben we derhalve een onderscheid gemaakt naar *Global Systemically Important Banks (G-SIBs)* en overige banken. G-SIBs zijn banken die bij een faillissement een crisis kunnen veroorzaken van het gehele financiële systeem (FSB 2017).³³ De complexiteit van de IFRS 9-implementatie bij deze G-SIBs kan verder beïnvloed zijn door meer spreiding over landen en uitgebreide groepsstructuren. Dit vraagt in de ontwikkeling van

modellen en uniformering van datakwaliteit een grotere inspanning.

Uit Tabel 10 valt af te leiden in hoeverre IFRS 9 heeft geleid tot de opname van een kernpunt.

Uit de tabel blijkt dat negen accountants IFRS 9 als *key audit matter* hebben benoemd. Bij 4 van de 11 (36%) G-SIBs heeft de accountant een IFRS 9-*key audit matter* opgenomen. Bij 5 van de overige 38 (13%) banken is daarnaast ook een IFRS 9-*key audit matter* aangetroffen.

Een deel van de *key audit matters* ziet toe op de algemene IFRS 9-*disclosure* (die op grond van IAS 8.30 in de jaarrekening moet worden opgenomen) en een deel ziet expliciet toe op de toelichting van het ECL.

Bij deze uitkomst dient bedacht te worden dat het onderwerp *impairment* (van specifieke delen) van de leningportefeuille in onze populatie bij 47 banken (96%) als *key audit matter* is opgenomen. De IFRS 9-ECL *key audit matter* is hier wellicht in geïncorporeerd. Het blijft echter opmerkelijk dat 82% de audit van de IFRS 9-*disclosure* niet specifiek noemt als *key audit matter* gegeven het belang dat bijvoorbeeld de ESMA aan deze *disclosure* heeft gegeven. De meest plausibele verklaring lijkt ons het feit dat uiteindelijk de impact van IFRS 9 op zowel de classificatie van activa als op de hoogte van

Tabel 10. Overzicht *key audit matters*.

Key audit matter	G-SIB		Overige banken		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Nee	7	64%	33	87%	40	82%
IFRS 9 ECL	1	9%	3	8%	4	8%
IFRS 9 Totaal	3	27%	2	5%	5	10%
Totaal	11	100%	38	100%	49	100%

Figuur 6. Illustratie *key audit matter*: Lloyds, jaarrekening, p. 163.

Disclosure of the impact of IFRS 9

Group

Refer to page 73 (Audit Committee Report) and page 253 (Note 54).

On 1 January 2018, the Group transitioned to financial instruments accounting standard IFRS 9 which replaced IAS 39. The estimated transition impact is disclosed in Note 54 to the Financial Statements in accordance with IAS 8. Disclosures in 2017 are intended to provide users with an understanding of the estimated impact of the new standard, and as a result are more limited than the disclosure to be included in the 2018 financial statements.

We have deemed the disclosure of the impact of IFRS 9 for impairment an area of focus because of the significant changes introduced by the standard. Under the new impairment model, losses are recognised on an expected credit loss basis. Expected credit losses ('ECLs') are required to incorporate forward-looking information, reflecting management's view of potential future economic environments. The complexity involved requires management to develop new methodologies involving the use of significant judgements.

Separately, the standard introduces new requirements around the classification and measurement of financial instruments, potentially resulting in fair value differences.

In order to meet the requirements of the new standard, significant changes have also been made to systems, processes and controls with effect from 1 January 2018.

We understood and tested key controls supporting management's estimate of the transition adjustment focusing on:

- model development, validation and approval to ensure compliance with IFRS 9 requirements;
- review and approval of key assumptions, judgements and forward looking information prior to use in the models;
- the integrity of data used as input to the models including the transfer of data between source systems and the impairment models;
- review and approval of post model adjustments recorded by management; and
- review and approval of the output of IFRS 9 models and related transition impacts.

We noted the controls were designed and operated effectively, in all material respects.

We understood and critically assessed classification and measurement decisions and the ECL models developed by the Group. This included using our credit modelling experts in our assessment of judgements and assumptions supporting the ECL requirements of the standard. We re-performed certain model calculations to confirm the risk parameter outputs and the results were appropriate.

We assessed the reasonableness of forward looking information incorporated into the impairment calculations by using our experts and specialists to challenge the multiple economic scenarios chosen and the weighting applied to capture non-linear losses.

We considered post-model adjustments in the context of key model and data limitations identified by management, challenged their rationale and recalculated where necessary.

We tested the underlying disclosures related to the transition impact and reconciled the disclosed impact to underlying accounting records.

Based on the evidence obtained, we found that the methodologies, modelled assumptions, data used within the models, resulting outputs and overlays to modelled outputs are appropriate.

de kredietvoorziening beperkt is. Het ECL-model zal ongetwijfeld veel aandacht van de accountant hebben gevraagd maar dan is het nog steeds de vraag of de IFRS 9-toelichting nu tot meest significante oordeelsvormingen behoort van de controle op de jaarrekening over het boekjaar 2017.

Ter illustratie hebben we de *key audit matter* zoals opgenomen door de accountant bij de jaarrekening over 2017 van Lloyds Banking Group. De informatie verschaft door de accountant maakt duidelijk dat bij de invoering van IFRS 9 het ECL-model voor deze bank de belangrijkste component is. Welke werkzaamheden zijn uitgevoerd en welke conclusies zijn bereikt, wordt duidelijk in de sectie '*how our audit addressed the key audit matter*'. Opvallend is dat de accountant expliciet aangeeft dat reeds de implementatie en werking van interne beheersmaatregelen (*controls*) zijn getest door de accountant.

3. Conclusie en nabeschuiving

In de tweede eindnoot wordt een uitspraak van de ESMA voorzitter Steven Maijor aangehaald die ontleend is aan het persbericht van de ESMA bij het uitkomen van zijn jaarrekening over het boekjaar 2017. Nogmaals:

"It is of fundamental importance that issuers ensure high-quality implementation of IFRS 9 and IFRS 15, and provide relevant and comprehensive information on the expected impacts on the financial position and performance of the entity".

In dit artikel zijn de jaarrekeningen van een populatie van 49 voor het Europese financiële systeem van belang zijnde banken onderzocht. Vanuit het besef dat IFRS 9 vooral is geschreven om het probleem van het "too little, too late" vormen van kredietvoorzieningen op te lossen³⁴, zullen de woorden van Maijor nadrukkelijk van toepassing zijn op het effect van IFRS 9 op de kredietvoorziening van deze banken en de toelichting daaromtrent. Op voorhand is de verwachting gerechtvaardigd dat de 49 banken in de jaarrekening over het laatste boekjaar voordat IFRS 9 van toepassing is, relevante en volledige informatie over de effecten van IFRS 9 geven op met name de kredietvoorziening en het bankkapitaal.³⁵

Bezien we vervolgens de uitkomsten van het jaarrekeningonderzoek, dan is het allereerst opmerkelijk dat uit de jaarrekeningen blijkt dat geen enkele van de 49 banken expliciet communiceert dat de implementatie van IFRS 9 is afgerond. Dit ondanks een implementatieperiode van bijna drieënhalve jaar. 32 banken (65%) geven expliciet aan dat de implementatie nog afgerond dient te worden. De overige banken zeggen hier niets over. Het toont ons inziens vooral de complexiteit van het ECL-model aan zoals dat door de IASB is vormgegeven. Datakwaliteit en -beschikbaarheid, modellering, het inbouwen van toekomstige economische scenario's, het groeperen van portefeuilles en de bepaling van '*significant increases in credit risk*' (*staging*) zijn elementen die aan deze complexiteit ten

grondslag hebben gelegen, blijkt ook uit de enquête van de EBA (2017) onder een vergelijkbare groep banken.

Dit beeld wordt bevestigd door een recente door EY gehouden enquête (EY 2018) onder 20 grote op IFRS rapporterende banken. De onderzoekers concluderen het volgende:

Change programmes have extended longer than expected and it remains a challenge to embed the extensive additional risk and finance data, processes and controls into the business. The volume of changes to a financial institution's data, systems, quantitative models, processes and control framework to calculate expected credit losses were generally underestimated.

Het is te gemakkelijk om hieruit te concluderen dat de implementatieperiode te kort is geweest en dat de IASB de banken een langere periode had moeten gunnen. Een complex model als het ECL is nooit 'echt' af en banken zullen, zo blijkt ook uit de enquête van EY, ook in 2018 aan het ECL-model blijven werken.³⁶ Denk daarbij vooral aan het verfijnen van de scenario-analyse voor langjarige verlieskansen (*probability of default; PD*) waar weinig ervaring mee is opgedaan omdat vanuit het prudentieel raamwerk met een 12-maands PD werd gewerkt.³⁷

Het valt verder op dat een harde kern van acht banken niets toelicht over de kwantitatieve impact van IFRS 9. Wellicht dat het niet materieel werd geacht op basis van de (berekende) cijfermatige impact maar een gebruiker van financiële informatie dient ook zelf de kans te krijgen hier een beeld van te vormen. Bij de resterende 41 banken valt op dat het effect van het ECL-model beperkt is ten opzichte van het IAS 39-model. Bij 71% van de banken blijft de toename beperkt tot maximaal 20% van de originele kredietvoorzieningen. En bij 41% van de banken blijft de toename zelfs beperkt tot maximaal 10%. In het verlengde hiervan blijkt ook het negatieve effect op het bankkapitaal beperkt te zijn. Bij meer dan driekwart van de banken is dit effect niet meer dan 25 basispunten (0,25 procentpunt). Bij dit effect speelt mee dat veel banken bij de bepaling van hun bankkapitaal al een soort ECL-model vanuit het prudentiële kader toepasten. Er was derhalve al een buffer (*shortfall*) aanwezig die de stijging van de kredietvoorziening door de overgang naar IFRS 9 kon opvangen. Ten aanzien van de Nederlandse banken in onze populatie merken we op dat zij in vergelijking met hun Europese *peers* relatief (meer) concrete informatie verstrekken over de impact van IFRS 9. Dit is ook zichtbaar in de in dit artikel opgenomen illustraties van toelichtingen uit jaarrekeningen.

Ons onderzoek in het vorige MAB-themanummer sloten we af met de opmerking dat het nog valt te bezien of de vermeende (*too little too late*) tekortkoming van IAS 39 tenietgedaan gaat worden door het ECL-model van IFRS 9. En aan deze opmerking doen we niets af nu we een jaar verder zijn. In de eerste plaats zorgt *staging* ervoor dat in economisch slechte tijden meer indicaties van een significante verslechtering van het kredietrisico zullen optreden; de overgang van *stage 1* naar *stage 2* en de hogere voorziening die dit veroorzaakt, zou een be-

ginnende crisis kunnen verergeren. Dit wordt ook wel het risico op *cliff*-effecten genoemd. Daarnaast is het principe van *point in time* in zijn aard procyclisch hetgeen bevestigd lijkt te worden door de EBA-enquêtes en doordat de effecten van IFRS 9 tijdens de economisch gunstige implementatieperiode (2015–2018) telkens neerwaarts werden bijgesteld. De prudentiële regelgever bouwt meer voorzichtigheid in door uit te gaan van langere termijn *through-the-cycle*-principes, van *worst-case*-scenario's en soms zelfs het eisen van een minimale omvang van een voorziening (*thresholds*). We blijven benadrukken dat de jaarrekening zich maar moeilijk laat verenigen met prudentiële beginselen. Echte financiële stabiliteit zal bereikt moeten worden door het vormen van voldoende buffervermogen bij banken (in goede tijden) en dat valt niet te bereiken met een *best-estimate (point-in-time)*-voorziening van de IASB. Een zware crisis laat zich niet voorspellen zodat prudentiële buffers simpelweg nodig zijn om voor 'het onvoorspelbare' te voorzien door het opbouwen van voldoende (weerstands)vermogen en uit te blijven gaan van *worst-cases*, zelfs (of vooral?) in tijden van economische voorspoed.³⁸ En deze belangrijke taak ligt

bij het toezicht op de bancaire sector in deze wereld en zeker niet bij de IASB. De vraag die gesteld kan en moet worden is of de complexe modellen zoals vereist onder IFRS 9 nu daadwerkelijk het '*too little too late*-probleem' adresseren of dat wellicht de interactie tussen IFRS 9 en het bankkapitaal zelfs ongewenste effecten tot gevolg zou kunnen hebben. De ESMA heeft op 19 oktober 2018 reeds laten weten dat de huidige inzichten over de impact van IFRS 9 op het bankkapitaal wellicht de daadwerkelijke (toekomstige) gevolgen onderschat (ESMA 2018b). Volgens de ESMA is dit zowel toe te schrijven aan het huidige gunstigere economische klimaat als aan procycliciteit. Deze procycliciteit is zowel het gevolg van de opzet van IFRS 9 als gemaakte implementatiekeuzes. We zien dit als een goede aanleiding voor beleidsbepalers en regelgevers om met elkaar vroegtijdig te evalueren of de huidige combinatie van regelgeving die van toepassing is op de bancaire sector de gewenste effecten tot gevolg hebben. Om gelijk als vorig jaar af te sluiten: wellicht dat er nog een crisis nodig is voordat dit besef is doorgedrongen bij beleidsbepalers en regelgevers.

-
- **J.G. (Job) Huttenhuis MSc EMA RA** is als senior manager werkzaam bij KPMG Financial Services en is als universitair docent Externe Verslaggeving verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.
 - **Prof. dr. R.L. (Ralph) ter Hoeven RA** is partner op het vaktechnisch centrum van Deloitte Accountants en is als hoogleraar Externe Verslaggeving verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.
 - De auteurs hebben deze bijdrage geschreven op persoonlijke titel.
-

Dankwoord

De auteurs bedanken Dick Korf en Bert-Jan Bout voor hun commentaar bij een conceptversie van dit artikel.

Noten

1. We merken op dat inzake hedge accounting de mogelijkheid bestaat de vereisten van IAS 39 toe te passen ingevolge paragraaf 7.2.21 van IFRS 9. Paragraaf 2.4 van dit artikel geeft inzicht in de gemaakte keuzes door banken in dit opzicht.
2. We wijzen tevens op het op 3 april 2018 gedateerde persbericht van de ESMA bij de publicatie van haar jaarrekening over 2017 (ESMA 2018a). Bij monde van de voorzitter Steven Maijor geeft de ESMA in dit bericht het volgende aan: "*It is of fundamental importance that issuers ensure high-quality implementation of IFRS 9 and IFRS 15, and provide relevant and comprehensive information on the expected impacts on the financial position and performance of the entity.*"
3. Toelichting op EBA Transparency Exercise.
4. Deze uitgangspunten benodigd voor de IFRS 9-modellen wijken tevens af van de reeds door banken gehanteerde prudentiële modellen. Het ontwikkelen van dergelijke modellen en het beschikbaar maken van de daarvoor benodigde data hebben de inspanning voor banken om IFRS 9 te implementeren intensief gemaakt.
5. De enquête is onder banken uitgevoerd in februari 2017. Dit was het verwachte moment dat banken inzicht zouden moeten hebben in de impact van IFRS 9 op basis van de aanwezige informatie per 31 december 2016.
6. In het halfjaarbericht over de eerste zes maanden van 2018 van Rabobank kan de gebruiker vaststellen dat de impact van IFRS 9 in lijn is met de toelichting zoals opgenomen in de jaarrekening. De verwachte impact zoals toegelicht in de jaarrekening over 2017 van EUR 0,2 miljard is meer specifiek geworden tot EUR 227 miljoen. De impact op de *common equity tier 1*-ratio is zoals aangegeven in het halfjaarbericht 14 basispunten in plaats van 15 basispunten.
7. Het classificatiemodel kent twee varianten om de na de eerste verwerking optredende wijzigingen van de reële waarde te verwerken: via de winst-en-verliesrekening (FVTPL) of via 'other comprehensive income' in het eigen vermogen (FVOCI).

8. IAS 39 (paragraaf 9) kent net als IFRS 9 (paragraaf 4.1.5) een *fair value*-optie, waarmee financiële instrumenten op reële waarde worden gewaardeerd en waarbij de waardewijzigingen via de winst-en-verliesrekening worden verwerkt. De onderneming kan dus zelf ook een keuze maken voor FVTPL.
9. IFRS 9.7.2.15
10. Als gevolg van de intentie van het management (businessmodel) of het niet slagen voor de kasstroomkenmerkentest.
11. De vereisten voor toelichtingen omtrent de initiële toepassing van IFRS 9 zijn opgenomen in IFRS 7. Deze standaard omvat de toelichtingen die ondernemingen ten aanzien van financiële instrumenten dienen te verschaffen.
12. Voor de volledigheid merken we op dat het ECL-model tevens van toepassing is op financiële instrumenten geclassificeerd als FVOCI alsook garanties en loan commitments (IFRS 9.5.5.1).
13. Indien eenzelfde financieel instrument, bijvoorbeeld een bedrijfsobligatie, wordt gekocht op verschillende momenten in de tijd bestaat de mogelijkheid dat op een ander moment voor de aangekochte stukken de bank tot de conclusie komt dat het kredietrisico significant is toegenomen. Immers, IFRS 9 paragraaf 5.5.3 bepaalt dat deze inschatting plaatsvindt per (individueel) financieel instrument vanaf eerste opname in de balans.
14. IFRS 9, paragraaf 5.5.5.
15. Voor een financieel actief waarbij een verliesgebeurtenis (*incurred loss event*) heeft plaatsgevonden wordt onder IAS 39 een voorziening aangehouden gebaseerd op de contante waarde van de nog te verwachten kasstromen (IAS 39.63). De kasstromen zijn gebaseerd op verwachte betalingen op de lening inclusief het uitwinnen van eventueel aanwezig onderpand. Dit kan vergeleken worden met de bepaling van *expected losses* op een '*credit-impaired*' financieel actief onder IFRS 9 (appendix A; paragraaf 5.5.3). Onder beide standaarden komt de voorziening de facto neer op het verschil tussen de uitstaande hoofdsom van de lening en de nog te verwachten kasstromen.
16. We merken op dat in onze populatie geen banken uit Griekenland en Portugal zijn opgenomen. We verwijzen naar appendix 1 voor de landen van herkomst van onze populatie.
17. Banca Monte dei Paschi di Siena SpA is hier een illustratie van. Deze bank bleek de grootste negatieve impact te hebben als scenario's van de EBA-stresstest 2016 zich zouden materialiseren. Na publicatie van de stresstestresultaten op 29 juni 2016 is door de Italiaanse overheid aan Banca Monte dei Paschi di Siena SpA steun gegeven. Ook hebben obligatiehouders van de bank een deel van hun inleg verloren als gevolg van de *bail in* die investeerders vereist zijn te doen in een dergelijke situatie onder de huidige bancaire regelgeving. We merken op dat de stresstestresultaten 2018 op het moment van het schrijven van dit artikel nog niet door de EBA zijn gepubliceerd.
18. IFRS 9.7.2.18.
19. IFRS 9.7.2.21.
20. IFRS 9.6.1.3.
21. De zogenaamde EU carve-out.
22. De Capital Requirements Regulation (CRR) en Capital Requirements Directive IV (CRDIV). De CRR is gepubliceerd door de Europese Commissie onder de volgende kenmerken: Corrigendum to Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. De Capital Requirements Directive IV (CRDIV) is de Nederlandse wettelijke verankering van de Bazel III-vereisten die niet in de CRR zijn opgenomen. De CRDIV is onderdeel van de Wet op het financieel toezicht (Wft). Andere Europese landen hebben de CRDIV ook in hun eigen wetgeving geïmplementeerd.
23. De wettelijke vereisten zijn vastgelegd in artikel 92 van de CRR. Hierin is een *common equity tier-1* en *total capital*-ratio van 4,5% respectievelijk 8% opgenomen. Deze wettelijke bepalingen worden *Pillar 1*-eisen genoemd. *Pillar 2*-eisen zijn de bankspecifieke vereisten welke door toezichthouders worden bepaald. *Pillar 1* en *2* refereren aan de opzet van het Bazel III-raamwerk, dit is opgebouwd uit drie pijlers (oftewel *Pillars*). In aanvulling daarop kan, conform hetgeen bepaald in Bazel III, van banken gevraagd worden specifieke buffers aan te houden. Dit betreft bijvoorbeeld een buffer als banken voor een regio systeemrelevant worden geacht. Dit kan bijvoorbeeld zowel op wereldwijd (G-SIB) of landelijk (*domestic systemically important* bank) niveau het geval zijn. Een verdere detaillering van de (regelgeving voor) kapitaalsvereisten valt buiten de scope van dit artikel. Sommige banken hebben de vereisten ook in hun jaarverslag of jaarrekening toegelicht. Zie bijvoorbeeld de jaarverslagen van Rabobank (pagina 69), ABN AMRO (pagina 120) en ING Group (pagina 48).
24. Ook wel aangeduid met de term *internal ratings based* (IRB) in tegenstelling tot banken die een standaardbenadering hanteren voor de weging van het kredietrisico. Grotere banken gebruiken overwegend het IRB-model en dat geldt derhalve ook voor onze populatie. De ECL is feitelijk gebaseerd op deze IRB omdat de *internal ratings* ook tot stand komen door het inschatten van de PD (*probability of default*) vermenigvuldigd met de EAD (*exposure at default*) vermenigvuldigd met de LGD (*loss given default*).
25. Zogenaamde down-turn-scenario's.
26. De interne modellen worden gehanteerd voor de bepaling van de omvang van risicogewogen activa (RWA) van bepaalde portefeuilles financiële activa. De kapitaalratio komt tot stand door het (prudentieel) vermogen te delen door de aanwezige RWA.
27. Het vereiste kapitaal dat aangehouden moet worden tegenover het kredietrisico wordt bij deze benadering niet ingeschat op basis van interne modellen maar op basis van statistische gegevens zoals voorgeschreven door de CRR en CRDIV welke bijvoorbeeld gebruik maakt van ratings van externe kredietbeoordelaars (Credit Rating Agencies) als deze beschikbaar zijn.
28. De impact in de tabel is gebaseerd op de bepalingen zoals deze gelden bij volledige implementatie (*fully phased in*) van Bazel III. Dat wil zeggen het negatieve effect is ineens in mindering gebracht op het bankkapitaal. Geen rekening is gehouden met het uitsmeren (faseren) van het effect.
29. Deze daling is gebaseerd op *fully phased in*. Zie vorige noot.

30. De maximale risicoweging onder de CRR is 1250%. Dit is het equivalent van het effect van eenzelfde aftrekpost in het kapitaal van de bank. We merken op dat over het algemeen de maximale risicoweging zoals bepaald in de CRR 100% is. Voor staatsobligaties van bijvoorbeeld Nederland is de risicoweging 0%. Het 'teller-noemer' effect is groter wanneer de (standaard)weging lager is of als een intern model met (nog) lagere wegingen wordt toegepast.
31. Aan de Capital Requirements Regulation is artikel 473a toegevoegd op basis van Regulation (EU) 2017/2395. Banken hebben de optie om de impact van IFRS 9 tot 31 december 2022 in te faseren.
32. We merken op dat lokaal verschillen kunnen bestaan met betrekking tot de implementatie van ISA 701. Zie hiervoor de resultaten van Accountancy Europe (september 2018).
33. Deze instellingen worden ook wel aangeduid met de term: *too big to fail*. De G-SIBs zijn geselecteerd door de Financial Stability Board en zijn onderworpen aan aanvullende bankkapitaaleisen.
34. Huttenhuis and Ter Hoeven 2017; IFRS 9.BC5.83.
35. We merken op dat er banken zijn die separate (niet in de jaarrekening opgenomen) informatie omtrent de transitie naar en impact van IFRS 9 hebben gepubliceerd. Dit betreffen bijvoorbeeld The Royal Bank of Scotland, HSBC en Deutsche Bank. Het *IFRS 9 Transition Report* van The Royal Bank of Scotland is zelfs voorzien van assurance door de externe accountant. De informatie is beschikbaar op de websites van de hiervoor genoemde banken.
36. Meer dan de helft van de banken zullen, blijkens de enquête, ook in het tweede halfjaar van 2018 aan het model blijven werken.
37. Zo blijkt uit de enquête dat de helft van de banken hun benadering met betrekking tot ECL-projecties in het kader van financial planning en stress-testing nog moesten bepalen.
38. De Capital Requirements Regulation en Capital Requirements Directive IV (tezamen ook wel Bazel III genoemd) biedt deze optie aan toezichthouders door middel van de anticyclische kapitaalbuffer die aan banken kan worden opgelegd.

Literatuur

- Accountancy Europe (2018). Auditor reporting of key audit matters in the European banking sector. Audit & Assurance, September 2018. https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Accountancy_Europe_KAMs_2018.pdf
- European Banking Authority (EBA) (2016a) EU-wide transparency exercise results. <http://www.eba.europa.eu/-/eba-sees-high-npl-levels-and-low-profitability-as-the-main-risks-for-eu-banks>
- European Banking Authority (EBA) (2016b) 2016 EU-wide stress test, result. <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1532819/2016-EU-wide-stress-test-Results.pdf>
- European Banking Authority (EBA) (2017) EBA report on results from the second EBA impact assessment of IFRS 9 <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1720738/EBA+Report+on+results+from+the+2nd+EBA+IFRS9+IA.pdf>
- European Parliament (2017) Regulation (EU) 2017/2395 of the European parliament and of the council of 12 December 2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R2395&from=en>
- Europese Centrale Bank (ECB) en De Nederlandsche Bank (DNB) (2017) IFRS 9: nog veel werk aan de winkel. Nieuwsbrief Banken, 30 augustus 2017. <https://www.dnb.nl/nieuws/dnb-nieuwsbrieven/nieuwsbrief-banken/nieuwsbrief-banken-augustus-2017/index.jsp>
- European Securities and Markets Authority (ESMA) (2016) Issues for consideration in implementing IFRS 9: Financial Instruments, 10 November 2016. 2016/ESMA/1563. https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2016-1563_public_statement-issues_on_implementation_of_ifrs_9.pdf
- European Securities and Markets Authority (ESMA) (2018a) ESMA continues to focus on convergence in enforcement of IFRS across the EU. Press release to the ESMA Annual Report 2017. <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esma-continues-focus-convergence-in-enforcement-ifrs-across-eu>
- European Securities and Markets Authority (ESMA) (2018b) Better to be good and on time than perfect and late: replacing incurred loss by expected loss. <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/speech-esma-chair-majoor-ifrs-9-banco-de-espana-conference>
- EY (2018) EY IFRS 9 Impairment Banking Survey. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-ifrs-9-survey-impairment-survey-challenges-remain/\\$FILE/ey-ifrs-9-survey-impairment-survey-challenges-remain.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-ifrs-9-survey-impairment-survey-challenges-remain/$FILE/ey-ifrs-9-survey-impairment-survey-challenges-remain.pdf)
- Financial Stability Board (FSB) (2017) List of global systemically important banks (G-SIBs). Gedateerd 21 november 2017. <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/P211117-1.pdf>
- Huttenhuis JG, Ter Hoeven RL (2017) Gevolgen van invoering IFRS 9: Europese banken onder de loep. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie 91(11/12): 421-437. <https://doi.org/10.5117/mab.91.24068>
- International Accounting Standards Board (IASB) (2014) IFRS 9: Financial Instruments (issued July 2014).
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2018) International Standard on Auditing (ISA) 701, Communicating Key Audit Matters in the Independent Auditor's Report. [https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Proposed%20ISA%20701%20\(Revised\)-final.pdf](https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Proposed%20ISA%20701%20(Revised)-final.pdf)

Bijlagen

table 11. sdeg

Bank	Land	PIIGS*	G-SIB
Erste Group Bank AG	Oostenrijk	Nee	Nee
Raiffeisen-Landesbanken-Holding GmbH	Oostenrijk	Nee	Nee
Belfius Banque SA	België	Nee	Nee
KBC Group NV	België	Nee	Nee
Danske Bank	Denemarken	Nee	Nee
Jyske Bank	Denemarken	Nee	Nee
Nykredit Realkredit	Denemarken	Nee	Nee
OP-Pohjola Group	Finland	Nee	Nee
BNP Paribas SA	Frankrijk	Nee	Ja
Crédit Mutuel Group	Frankrijk	Nee	Nee
Groupe BPCE	Frankrijk	Nee	Nee
Groupe Credit Agricole	Frankrijk	Nee	Ja
La Banque Postale	Frankrijk	Nee	Nee
Société Générale SA	Frankrijk	Nee	Ja
Bayerische Landesbank	Duitsland	Nee	Nee
Commerzbank AG	Duitsland	Nee	Nee
DekaBank Deutsche Girozentrale	Duitsland	Nee	Nee
Deutsche Bank AG	Duitsland	Nee	Ja
Landesbank Baden-Württemberg	Duitsland	Nee	Nee
Landesbank Hessen-Thüringen Girozentrale	Duitsland	Nee	Nee
NORD/LB Norddeutsche Landesbank Girozentrale	Duitsland	Nee	Nee
VW Financial Services AG	Duitsland	Nee	Nee
OTP Bank Nyrt.	Hongarije	Nee	Nee
Allied Irish Banks, Plc	Ierland	Ja	Nee
Bank of Ireland	Ierland	Ja	Nee
Banca Monte dei Paschi di Siena SpA	Italië	Ja	Nee
Banco BPM (voorheen Banco Popolare Società Cooperativa)	Italië	Ja	Nee
Intesa Sanpaolo SpA	Italië	Ja	Nee
UniCredit SpA	Italië	Ja	Ja
Unione di Banche Italiane SCpA	Italië	Ja	Nee
ABN AMRO Groep N.V.	Nederland	Nee	Nee
Coöperatieve Rabobank U.A.	Nederland	Nee	Nee
ING Groep N.V.	Nederland	Nee	Ja
N.V. Bank Nederlandse Gemeenten	Nederland	Nee	Nee
DNB ASA	Noorwegen	Nee	Nee
Powszechna Kasa Oszczednosci Bank Polski Spolka Akcyjna	Polen	Nee	Nee
Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, SA	Spanje	Ja	Nee
Banco de Sabadell, SA	Spanje	Ja	Nee
Banco Santander SA	Spanje	Ja	Ja
BFA Tenedora de Acciones	Spanje	Ja	Nee
Criteria Caixa S.A.U.	Spanje	Ja	Nee
Nordea Bank - group	Zweden	Nee	Ja
Skandinaviska Enskilda Banken - group	Zweden	Nee	Nee
Svenska Handelsbanken - group	Zweden	Nee	Nee
Swedbank - group	Zweden	Nee	Nee
Barclays Plc	Verenigd Koninkrijk	Nee	Ja
HSBC Holdings Plc	Verenigd Koninkrijk	Nee	Ja
Lloyds Banking Group Plc	Verenigd Koninkrijk	Nee	Nee
The Royal Bank of Scotland Group Plc	Verenigd Koninkrijk	Nee	Ja

* Dit betreffen banken uit de landen Portugal, Italië, Ierland, Spanje en Griekenland. In de populatie zijn geen banken uit Portugal en Griekenland opgenomen.